

**НЕКОИ ИМАГОЛОШКИ ПОСТАПКИ ВО МАКЕДОНСКАТА И
ВО БУГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА ДИЈАСПОРА ОД
ПЕРИОДОТ НА ТРАНЗИЦИЈАТА**

Дарин Ангеловски

*Институт за македонска литература
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија*

Keywords: diasporic literature, identities, other/otherness, imagology, transition

Summary: The paper explores some theoretical aspects of diasporic literature from the period of transition. Created outside the author's native ethnic and lingual area, this literature is based on narratives about migrations undertaken for different existential reasons. The analysis of the novels *The Snow in Casablanca* (2007) by Kica B. Kolbe and *The Diary of a Butterfly* (2008) by Krassimir Damianov is focused on the presentations of other places, away from the respective author's homeland, and of ways of behaving which arise from an acceptance or a rejection of the cultural codes.

Клучни зборови: литература на дијаспора, идентитети, друг/другост, имагологија, транзиција

Резиме: Преку примерите на романите, *Снегот на Казабланка* од Кица Б. Колбе и *Дневникот на една пеперутка* од Красимир Дамјанов, трудот разгледува некои теориски аспекти на литературата на дијаспора од периодот на транзиција. Оваа литература, создавана надвор од матичната етничка и јазична област на авторот, почива врз наративите за преселби коишто се преземаат од најразлични егзистенцијални причини. Анализата на споменатите романи е фокусирана на претставите за некое друго и поинакво чувство за место далеку од татковината како и на начините на однесување на поединците што произлегуваат од прифаќањето или од отфрлањето на културните кодови.

Од временската перспектива што ја нуди периодот од малку повеќе од две децении минати во знакот на транзициските промени, на планот на културата и во сферата на духовното творештво, веќе е евидентна смената на идеолошкиот монополизам и државната контрола, со идејно-естетичкиот плурализам и со слободата на творечките пројави.

Денес, слободно може да се каже дека посткомунистичките општества кон овие промени реагираа(т) на два, спротивставени начини. Од една страна беше присутен отпорот кон новото и туѓото; отпор засилен со изразено чувство на носталгија по вредностите од минатото време, што резултираше со затворање во строго национални рамки, а од друга страна, евидентни беа процесите кои можат да се опишат токму како отворање и приближување кон новото / туѓото / другото. Во однос на специфичните процеси на самоидентификација, што беа иницирани од промените низ кои минуваа посткомунистичките земји, теоретичарите ги воочуваа разликите според значењата содржани во продукцијата на симболичкото, во широкиот опсег помеѓу *ретрадиционализацијата*, „односно, свртување кон традиционалниот идентитет“ и „зголемената желба да се воочи разлика со предтранзицискиот период, односно да се произведат вредности блиски или слични на оние во т.н. развиен свет“ (Георгиевска - Јаковлева, 2008: 128).

Во овој не многу јасен политички, културен и социјално-психолошки контекст, се одвиваше и развојот на литературниот живот од споменатиот период. Прочувањето на литературната продукција се одвиваше според разновидни аналитички концепции, за кои може да се говори како за разновидни проследувања на одредени видови книжевни продукции, во точно дефиниран временски период, од крајот на осумдесеттите години на XX век, па наваму; разни тематизирања на смената на парадигматските својства на книжевната продукција од транзицискиот период или, едноставно, стануваше збор за истражувања, кои ја следеа темата за транзиција, содржана во литературното творештво (Георгиевска - Јаковлева, 2008: 112).

Општ впечаток е дека посочените истражувања и нивните методологии не ги исцрпуваа(т) во целост можностите за испитување на динамиките и длабочините на развојните процеси во литературната продукција од крајот на XX и почетокот на XXI век. Разновидните социокултурни услови во кои се одвиваше литературниот текст и живот можат да се проследуваат и од други, поинакви аспекти, какви што се, на пример, испитувањето на институционалната структура на писателските заедници, нивните професионални организации, потоа издаваштвото или начините на распространување и популаризирање на литературата. Тука, исто така, можат да се постават и прашањата и околу изборот на преводната литература и повторно да се отворат оние што се однесуваат на рецептивната ориентација на литературното творештво.

Во однос на последната концепција, освен проучувањата на литературна продукција од периодот на транзиција, особено внимание привлекува појавата на онаа литература, создавана надвор од матичната етничка и јазична област на авторот, а која може да се подведе под заеднички именител како литература на дијаспората.

Литература на дијаспора

Имајќи ја предвид не само употребата на терминот дијаспора, којшто од почетокот на XX век се користи воопштено, за да ги означи групите, односно заедниците, што имаат историја на дисперзија и кои живеат вон нивните наводни татковини, или неговото конотативно значење, кое се однесува на оние колективи или поединци, што не се чувствуваат сосема прифатени, или пак се делумно отуѓени од доминантната култура на општеството „домаќин“ (Ang, 2005: 83), литературата на дијаспора може да се определи како специфичен вид на литературно творештво, втемелено на идејата за татковина, или на идејата за место на припадност од каде што поаѓа раселувањето и која е изградена врз оние наративи, кои се однесуваат на преселби што се преземаат од најразлични егзистенцијални причини. Тоа е онаа литература која содржи претстави за некое друго и поинакво чувство за место далеку од татковината, за начините на однесување на поединците што произлегуваат од прифаќањето или од отфрлањето на новите културни кодови. Искуството содржано во литературата на дијаспора произлегува од самиот живот во дијаспора, за кој Хол вели дека не е дефиниран според чистотата, ами според препознавањето на неопходната хетерогеност и различност и според специфичните концепции на идентитетот, кои опстојуваат *со* и *низ*, но не и *покрај* различноста. Идентитетите на дијаспора, вели тој, се оние кои континуирано се создаваат и кои одново се пресоздаваат самите себеси, преку трансформација и различност (Hall, 1990: 235).

Да се проучува оваа литература, значи да се обрне внимание на начините на кои матичната татковина / земја / нација постои и продолжува да опстојува во свеста кај оние што мигрирале на друго место. Нејзиното проучување истовремено ги активира и прашањата за идентитетите, за миграцијата, имиграцијата, дијаспората, за хибридноста итн. Во таа смисла, истражувањата можат да се однесуваат на творештвото на оние поединци, кои биле субјекти на

драматични општествени промени, оние кои одбрале да мигрираат од економски и од социјални причини, оние кои го промениле местото на живеење поради политички причини, или пак се наоѓаат во состојба на културален егзил. Таквото преиспитување неминовно ги активира и проучувањата на концептите какви што се оние на носталгијата, на меморијата, на домот, но и на процесите кои ги оформуваат реализацијата, сфаќањата, знаењата и дефинирањата на себството. Во тие рамки, вниманието во однос на прозното творештво, согледувано во контекст на кризите настанати како резултат на драматични општествени промени, каква што е транзицијата, во голема мера е насочено кон категоријата Другиот/Другоста, која како тема-сенка ги придружува современите дискурси за идентитетот.

Овој, во основа, интердисциплинарен концепт може да се определи како категорија, која се однесува на сето она што им се измолкнува на нашата свест и знаење и на сето она кое опстојува во нашата култура и кое теоретичарите честопати го посочуваат како *не-јасство* и сето она *вон-нас*. Ваквото сфаќање упатува на заклучокот дека прашањата што произлегуваат од тематизирањето на концептот на Другиот/Другоста се поставени во целосна и заемна релација со поимот идентитет, кој доживеа длабока и специфична актуализација со настапувањето на промените во епистемолошките и во книжевно-националните поаѓалишта, по падот на Берлинскиот ѕид.

Концептот на Другоста, исто така, може да се однесува на можноста за социјално и културно надополнување и подновување. Промената на местото на живеење овозможува средби со други луѓе и други начини на живот, што претставува можност за вметнување на секојдневната рутина и на познатиот свет, во нова перспектива, според која се развива идејата што ја имаме за реалноста.

Во тој контекст, размислувањата на современиот компаративист Даниел Анри – Пажо, кои го ориентираат имаголошкиот пристап кон книжевноста, според четирите основни сфаќања на другоста¹, можат да се збогатат со подновените теориски постулати и аналитички цели својствени за хетерологијата (или ксенологијата). Оваа нова

---

¹ како позитивно набљудување и вреднување на туѓото до степен на потценување на сопственото (манија), подреденост на туѓото во однос на изворната култура (фобија), дијалогско-критички однос помеѓу културите (филија) и обединување на разнородните култури во едно единство, во смисла на „пан“–единство, <http://www.mactheatre.edu.mk/tekst.asp?lang=mac&tekst=57&str=7>

дисциплина, која се движи по истите теориски патеки на имагологијата, но за разлика од неа, посветува поголем интерес на самите мотиви, рамништа и модалитети на втемелување на другоста, го насочува сопствениот фокус кон испитувањето на функционалноста и на социо-културните консеквенци при повлекувањето на демаркациската линија меѓу истиот и другиот (Шелева, 2005: 110).

Сето тоа упатува на заклучокот дека „категијата на Другоста стои во самата основа на интелегибилните процеси на перцепција и интерсубјективно распознавање, кои самите по себе се неизбежни и вродени за животот во секоја културна заедница“ (Шелева, 2005: 110).

При разгледувањето на феноменот на литературата на дијаспора, во контекст на транзициските промени, прашањата за претставите во литературниот текст, како и оние за книжевните постапки, можат да се чинат од второстепено значење. Тоа, од една страна е така, од причина што самата литература, создавана во туѓина, претставува комплексна појава, која, од друга страна, дополнително е оптоварена со недоволната видливост, поради што не зазема соодветно место во претставите и на јавноста и на академската заедница.

Во намерата да се тематизира феноменот на литературата на дијаспора од периодот на транзиција, потребно е да се определат факторите што влијаат на нејзината рецепција какви што се: јазикот на кој е создадено делото, неговата достапност до публиката, како и можноста тоа да стане дел од некаква значајна митологема. Не помалу значаен е и односот на критиката и на медиумите кон делото, како и врската на авторот со публиката, односно увидот на јавноста во прашањето дали самиот припаѓа кон емигрантските, дијаспорични заедници или создава на територијата на својата татковина. Своевиден увид во можностите одговори на овие и на редица други прашања, можат да понудат исчитувањата и анализите на некои имаголошки постапки во прозните остварувања: *Снегот во Казабланка* од Кица Барџиева Колбе² и *Дневникот на една пеперутка* од Красимир

---

² Кица Б. Колбе (р. Башино село, близу Скопје, 1951 година) студирала на универзитетите во Скопје и во Белград. Работела најпрвин како асистент, а потоа и како доцент на научниот оддел за естетика на Филозофскиот факултет во Скопје. Била долгогодишен соработник во сите проекти на Естетичката лабораторија, како и основач и еден од уредниците на списанието „Филозофска трибина“. Од семејни причини, во 1986 година, Кица Б. Колбе ја напушта педагошко-академската дејност во Скопје и се преселува во Келн, Германија. Работи како новинар во редакцијата на македонски јазик

Дамјанов³. Разгледувајќи ги споменатите дела со специфичен автобиографски печат, вниманието го насочуваме кон толкувањето на новонастанатите состојби во посткомунистичкиот контекст, што ги мобилизираат оние духовни потенцијали на човекот, кои во него ја раѓаат желбата за лична промена, која се остварува преку средбата со светот. Реализацијата на овој порив, во романите *Снегот на Казабланка* од Кица Б. Колбе и во *Дневникот на една пеперутка* од Красимир Дамјанов, претставува приказна за промената на културните и на етичките кодови и своевидна потрага по други и поинакви егзистенцијални позиции, од каде што човек може да ја продолжи сопствената приказна.

Дневникот на една пеперутка претставува авантуристички роман со автобиографски елементи, предадени во епистоларна форма.

на „Дојче веле“ во Келн, но и како писателка, преведувачка од германски јазик и сликарка. Авторка е на голем број прилози од областа на филозофијата, на естетиката, на филмската и ликовната уметност и литературата и на македонските преводи на делата на Адорно, Кле, Хегел, Шилинг, Шопенхауер, Хајдегер и Штепан. Првите раскази, скици за романи, ги пишува на германски, како вежба во јазикот и во литературната форма, „оти, токму, средбата со германскиот јазик повторно и многу силно ја разбудува нејзината литературна интуиција“. Книгата „Егејци“ (Култура, Скопје, 1999) ја третира темата на егзилот на Балканот врз примерот на биографијата на нејзиното семејство. „Снегот во Казабланка“ (Три, Скопје, 2005) е нејзин прв роман, за кој, во 2006 година, ја добива наградата *Роман на годината 2006* на „Утрински весник“. Романот влезе и во најтесниот избор за наградата *Балканика*, во 2006 година. <http://sveske.ba/en/autori/k/kicab-kolbe>

³ Красимир Дамјанов (р. 1948 година) како студент заминува за Хавана, каде што се школува во текот на една година. Завршува градежно инженерство и извесно време работи во Националниот институт за споменици на културата. Првата збирка раскази „Зошто нема бог“ ја објавува во текот на 1981 година. Некоје време работи како уредник во издавачката куќа „Бугарски писател“. Со својата втора книга „Гаволовиот нокт“ станува член на Сојузот на бугарските писатели. Три години подоцна е исклучен од сојузот поради јавно противпартиско исказување. Работи во студија за играни филмови, како главен уредник на „Колектив 64“, но во текот на 1989 година е принуден да даде отказ поради „мешање во творечките планови на колектив 64“ и „наметнување на продуцентски принципи и материјална одговорност“, кои како обвинувања, во тоа време, ќе бидат изречени кон многумина вработени во областа на уметноста. Во 1989 година ја издава книгата „Приказни за злојади деца“, по што се повлекува од литературната сцена. Станува таксист и емигрирајќи во Шпанија се враќа на старата професија. Живее во Мадрид и работи на реставрација на стари згради. Романот „Дневникот на една пеперутка“ го пишува на шпански јазик, а во 2008 година објавува и на бугарски јазик.

http://liternet.bg/publish23/kf_damianov/index.html

Романот е поставен врз приказната за една космополитска љубов, чие дејство се расплетува во текот на шеесеттите, седумдесеттите и осумдесеттите години од минатиот век, на Балканот, во Куба, во Шпанија и во советските републики и во Америка. Писмата што авторот ги ветува до главниот женски лик на романот, Милагрос, истовремено претставуваат израз на борбата на авторот со (авто)цензурата, спроведувана во некогашните социјалистички општества. Тоа го наведува, во едно од нив, да напише: „Како што единствениот стабилен материјал со кој располага човек е неговиот сопствен живот, започнав да ти ги пишувам триесет и трите писма раскажувајќи ти за мојот, веднаш по своето враќање. Освен тоа на туѓ јазик, кој макар што го прифатив како сопствен, не ми е мајчин. Оваа седмица ги препрочитав сите. И си мислам дека ќе продолжам да пишувам додека не се случи нешто“ (Дамянов, 2008: 415). Страсната исповед на Дамјанов за сопствената младост, но и за младоста на неговата генерација, содржи теми што се однесуваат колку на љубовта, на човековата слобода и на прифаќањето на Другиот толку и на разните форми на насилство, конфликти и духовни превирања што ја обележуваат животната судбина на луѓето во услови на промена местото на живеење и на животната ситуација. Тоа му овозможува на раскажувачот да ги обновува претставите за минатото себство и неговите сфаќања преку сеќавањето. Во една од овие белешки е содржана претставата за напуштање на социјалистичкото општество во која читаме: „Прво ќе одев на гости кај тетка ми и кај чичко ми, во Струмица, Македонија, каде што веќе бев еднаш (многумина се обидуваа да побегнат преку соседна Југославија и скоро деведесет насто од нив ги враќаа од Трст). Од таа причина избрав сосема спротивна насока, на југ, сметајќи да го препливам Дојранското Езеро, каде што пред пет години се капевме со братучед ми за време на еден среќен одмор. Границата го разделуваше езерото надве: на југословенски и на грчки дел, каде што се гледаа зелени ридови, железничка пруга и црна локомотива како чуфти нагоре по патот кон тебе. Во онаа среќна година, кога со татко ми се боревме како 'мажи' под сенките на врбите и ја повредив клучната коска на мојот создател, беше 1964-та, ниту јас, ниту твоите сестри, покојниот ти татко, половината Кубанци, Бугари, Романци, Украинци, половината свет немаше никаква претстава, дека еден ден ќе треба да се емигрира. Најмалку пак јас, си признавам, мислејќи си дека со паѓањето на Берлинскиот ѕид ќе се најдам во Шпанија. Наместо тоа, весело си бев

пливал во текот на она пубертетско лето помеѓу двете држави, додека сосема лесно ме скокоткаше тешката идеја: а, што ли ќе биде, ако удрам еден перфектен краул и за десет минути се најдам од другата страна на железната завеса? Како ли ќе ме презираше Калиопе, баба ми по мајчина линија, моралистката!“ (Дамянов, 2008: 12).

За разлика од претставата изградена според љубопитната отвореност кон светот во романот на Дамјанов, *Снегот во Казабланка* од Кица Б. Колбе нуди поинаква перспектива, исцртана според копнежот и потрагата по татковина на главниот лик, Дина Аспрова. Предизвикувајќи ги на тој начин наративите на припадност, „Колбе ги поставува прашањата за експатријатите, луѓето во егзил, прашањата за неприпадноста, наоѓајќи основа во поширокото искуство на отуѓувањето“ (Бојациевска, 2008: 7). Оттука произлегува и објаснувањето за процесот на колажираната себеидентификација која се остварува според симболичката комуникација помеѓу самоизбраното духовно роднинство на главниот лик со носителите на европскиот (западен) културен идентитет (Пруст, Ман, Музил, Бекет, Бодлер, Кафка, авторите на платната во галеријата *Уфичи (Uffizi)*) од една страна, и релациите со наследеното роднинство, со пријателствата или со љубовта од младоста, со симболиката на домашното културно наследство (фрескоживописот на Курбиново на пр.), или со личните сублиминални спомени (мирисот на простата македонска вар, или оној од креденецот на нејзината баба итн.), од друга страна. Богатиот симболички репертоар во романот на Колбе остава впечаток на своевидно ткиво изградено според начелата на почитувањето на различноста, но неговото богато и набиено ткаење истовремено ја посочува нитката од која извира невралгичната критичка и естетска противречност. Обидите да се надмине ваквата ситуација и да се оформи некаква поучна констелација поаѓаат од настојувањата на главната хероина да го поврзе минатото себство, обликувано според принципите на „ботаничкиот стакленик на социјализмот“, со сегашното себство, развиено во „светиот простор на нејзиното духовно поколение“, во текот на дванаесетте години минати во Европа како стипендист на разни фондации. Сето тоа отвора своевидна концептуална празнина, која се пополнува со т.н. лиминални егзистенцијални приказни, кои претпоставуваат постојани премини од едни животни состојби во други. Таквиот приод, во исто време, ги предизвикува и референцијалната и фиктивната модалност на нарацијата, која ја проблематизира можноста за веродостојност, односно, можноста за

критичко преиспитување на сопственото *јас* во состојбата на осаменост, отуѓеност или невкоренетост. На тој начин, претставата за себедоживувањето на Дина како „Вонбрачно дете на европските роднини по дух, родено во европска Казабланка, во градот Јустинијана, на полуостровот Балканија“ (Колбе, 2007: 16) се одмотува според фингирањето на аналогна стварност која произлегува од радикалното преиспитување и конструирање на идентитетот („...бидејќи минатото е фикција, така и *јас* за многумина во Европа сум фиктивна во моите најбитни биографски својства...“ (Колбе, 2007: 76)). Оваа претстава во романот на Колбе, обликувана во сјајот на содржаната енигматичност, или според духовитиот израз (апофтегмите), ја активира себепотрагата на Дина, која кулуминира во поразителната претстава за себството/припадноста/идентитетот според себеопределувањето „Сегашен државјанин на поранешна република на непостоечка држава“ не само во квалитет на лична стигма туку и како стигма на нејзините сонародници. На тој начин, потрагата по идентитетот во состојба на радикална поларизација на себството, сосема свесно скршнува и се одметнува од процесите на посакуваната идентификација и на стабилизирање на идентитетот и се насочува кон позицијата на т.н. удвоена другост, која едновременно ги проблематизира причините и начините според кои Истокот се конституира во свеста на Западот и обратно.

Анализата на посочените примери од македонската и од бугарската литература на дијаспора од периодот на транзиција укажува на фактот дека авторите ја одржуваат врската со матичната земја/татковина, не само преку претставите содржани во литературниот чин туку и според јазикот на кој ги создаваат своите дела. Иако во биографските белешки за Колбе стои дека авторката се свртува кон литературата и ги прави своите први книжевни обиди на германски јазик, „оти, токму средбата со германскиот јазик повторно и многу силно ја разбудува нејзината литературна интуиција“, таа сепак го издава својот имаготипски роман на македонски јазик. За разлика од неа, Дамјанов го обмислува, пишува и објавува „Дневникот...“ најпрвин на шпански јазик, за самиот, подоцна, да го преведе на бугарски јазик и на тој начин да го обнови литературниот контакт со домашната читателска публика.

Во однос на идентитетските прашања што произлегуваат од сликите претставени во двата автофикциски романи, може да се посочи разликата во претставувањето на обмислувањето, доживувањето и на реагирањето на новото/туѓото/другото. Имено, за разлика од

преттранзицискиот период, кога компаративните и имаголошки истражувања, во голем дел, се темелеа на толкувањето на претставите што Западот ги беше создавал за Истокот како за своја егзотична другост, во периодот на транзиција, евидентно е воспоставувањето на нови релации, според кои претставите едновременно се движат и во обратна насока придонесувајќи, на тој начин, за подоброто разбирање и доближување на луѓето и на народите во променливиот и веќе глобализиран свет.

Литература:

- Анри – Пажо, Даниел. 2002. *Опишта и компаративна книжевност*. Македонска книга: Скопје
- Бојациевска, Маја. 2008 „Фрагменти помеѓу копнежот и носталгијата: еден македонски случај“. Предговор во: *Снегот на Казабланка*, Микена: Битола
- Георгиевска – Јаковлева, Лорета. 2008. *Книжевноста и културната транзиција*. Институт за македонска литература: Скопје
- Дамянов, Красимир. 2008. *Дневникът на една пеперуда*. Факел Експрес: Софија
- Колбе, Кица. 2007. *Снегот во Казабланка*. Магор: Скопје
- Шелева, Елизабета. 2005. *Дом / Идентитет*. Магор: Скопје

Латинична:

- Ang, Ien. 2005. “Diaspora” in *New keywords: a revised vocabulary of culture and society*, Ed. Tony Bennett and others, Blackwell Publishing, p. 82-84.
- Hall, Stuart. 1990. “Cultural identity and diaspora.” *Identity: Community, Culture, Difference*. Ed. Jonathan Rutherford. London: Lawrence and Wishart. p. 222-237.
- Robins, Kevin. 2005. “Other” in *New keywords: a revised vocabulary of culture and society* Ed. Tony Bennett and others, Blackwell Publishing. p.249-251.

Електронски извори:

- http://liternet.bg/publish23/kr_damianov/index.html пристапено на 15. 08. 2014.
- <http://sveske.ba/en/autori/k/kica-b-kolbe> пристапено на 15. 08. 2014.
- Капушевска-Дракулевска. Лидија. „Интеркултурни средби: Аспектот на другоста во македонската драма.“ Mactheatre. <http://www.mactheatre.edu.mk/tekst.asp?lang=mac&tekst=57&str=7> пристапено на 30.07.2014.